

Isolament, seguretat i solitud en Emanuele Severino

FRANCESC MORATÓ

Societat Catalana de Filosofia

Resum: Allò que el coneixement (i no només) significa al nostre temps exigeix especialització científica i divisió del treball. Fins i tot algunes de les millors anàlisis psicològiques (Binswanger, Borgna) mostren com de difícil és l'existència enmig d'atractius (i de vegades contradictoris) motius. A més, des del segle XIX, l'avorriment s'ha tornat l'horitzó de tots els sentiments i de totes les possibles respostes humanes. També la veritat pot aparèixer avorrida. En un altre sentit, en ocasions, autors com ara Wittgenstein poden haver contribuït amb importants raons a la convicció que totes les coses i experiències estan separades entre si: «Què té a veure la història amb mi?, meu és el primer i únic món». Resulta clar, per exemple, que una economia interessada en el conjunt de la vida, i no només en el benefici, no pot acceptar aquest punt de vista. I si és veritat que amb el declivi de l'idealisme i de la fenomenologia, hom està més prop de la pèrdua de la totalitat, no és menys veritat que aquesta possibilitat existia des dels fonaments més antics de la metafísica, des que la idea, o el subjecte (suport), foren considerats elements eterns separats de les coses i experiències temporals.

Paraules clau: Severino, història, veritat, apertura, empíric, transcendent, *eidōs*, *hypokhēimenon*.

Isolation, security and solitude in Emanuele Severino

Abstract: What Knowledge (and not only) means in our time, demands scientific specialization and division of labor. Even some of the best psychological analyzes (Binswanger, Borgna), show how difficult it is to exist in the midst of attractive (and sometimes contradictory) motives. Moreover, since the 19th century, Boredom has become the horizon of all feelings and all possible human responses. The truth can also appear boring. In another sense, on occasion, authors such as Wittgenstein may have contributed with important reasons to the conviction that all things and experiences are separate from each other: «what does history have to do with me? Mine is the first and only world». It is clear, for example, that an economy interested in the whole of life and not only in profit, cannot accept this point of view. And if it is true that with the decline of Idealism and Phenomenology we are closer to the loss of Totality, it is no less true that this possibility existed from the oldest foundations of Metaphysics, since the Idea, or the subject (support), were considered eternal elements separate from temporal things and experiences.

Key words: Severino, history, Truth, opening, empirical, transcendental, *eidōs*, *hypokhēimenon*.

Els termes del títol són tan polisèmics, que he de sacrificar una part del contingut, quan no de la traïció pura i dura, de l'abast del qual es prometia, des de l'autor que ens proposem parlar: Emanuele Severino. Comencem pel nivell més difícilment objectable, més fàcilment familiar i reconeixible. El text pertany a una de les obres més completes del període últim: *Oltrepassare* (2007). Tot i així, és de les més decidides a respondre qüestions que els seguidors més fidels demanàvem com –són només dos exemples– el que jo anomenaria *credibilitat* (i no subsidiarietat) del que passa en la història i en el temps, respecte a una altra realitat més estable. L'entitat ontològicament plena d'aquestes qüestions, sense empal·lidir davant cap altra de científic-natural. I l'acotament dels límits de la matemàtica per mitjà de la delicada qüestió infinit potencial – infinit actual. Aquestes, però, són qüestions més llunyanes per al tema que prometíem:

El pensament del nostre temps nega una unitat qualsevol de la totalitat dels ens, és a dir, que nega la presència en les diferències, de quelcom d'idèntic. A aquesta negació correspon la negació d'una unitat en les totalitats parcials. L'especialització científica, per exemple, fa seu el mateix posicionament que en l'art produeix el *fragment*, en l'acció la divisió de treball en augment i, en conjunt, la convicció que les coses del món estan separades les unes de les altres i poden ser usades i viscudes en aquesta llur separació. En aquesta perspectiva, hom nega àdhuc que «la història d'Occident» pugui ser una totalitat unificada, o sigui, també en aquest cas, que les infinites diferències que constitueixen aquesta «història», tinguin quelcom d'idèntic. El coneixement racional del desenvolupament històric –se sol dir– és coneixement de la diferència, o d'un grup de diferències, ben lluny, en qualsevol cas, de constituir quelcom com ara «la història d'Occident».¹

El mateix fenomen repetit en els àmbits científic, artístic i humanístic. Especialització científica, divisió del treball... fa molt que sabem del seu pes i avenç en la cultura moderna, de vegades des de posicions filosòfiques no coincidents. Menys present en el discurs «normal» majoritari, i sense ser un descobriment la «fragmentarietat» que acompanya els discursos justificatius de la pràctica artística contemporània. La posició davant la història, finalment, una manera de plantar cara a l'ambició de Hegel. El que acaba omplint els pessebres de l'escepticisme que afecta molt més els objectius de la història i la humanística, que els de les ciències naturals, àdhuc de certes conviccions de l'anomenat «sentit comú», que no deixen de condicionar la vida i les decisions de cada dia.

En qualsevol cas, expressions com «isolament» o «solitud», «seguretat» o «terra segura» van en augment i importància en l'obra de Severino, i són

1. Emanuele Severino, *Oltrepassare*, Milano: Adelphi, 2007, p. 133.

responsables de la seua originalitat, però també del desconcert que sol produir. Lluny de quedar circumscrites a un àmbit determinat mentre deixarien els altres inafectats, aquestes fórmules contaminen (feliçment) cadascuna de les accions i sentiments de la nostra vida. Vull dir, lapidàriament, que ni l'amor, ni la bona disposició, ni el tarannà, ni la vivència del benestar i la plenitud són el mateix com a esdevinguts *isoladament*, com a fets de l'interior de la *terra segura*, que des d'un hipotètic (com a tal, comprensible des del moment que no deixa de ser un habitant de l'interior, un mortal, qui es pronuncia) exterior. Dit amb exemples, no és el mateix l'amor si és afectat d'isolament i solitud (perfectament compatibles amb una altíssima intensitat i complicitat per part dels interessats durant un temps més o menys llarg), ni són el mateix, en un cas i l'altre, activitats tingudes per excelses com la poesia o la pràctica artística. I, evidentment, tampoc no ho haurien de ser (i això ho afegeixo jo) el desamor, ni els estats emocionals que hom hi associa: tristesa, depressió, *malinconia*. Tampoc són el mateix, en cap cas, la biologia, centrada en la suposada autosuficiència d'allò tingut per *natural*, ni l'economia que no vol saber-se'n res de la història; ni la matemàtica que se salta els seus propis límits en oblidar-se que el seu àmbit és estrictament el d'allò quantitatiu. Exercint totes elles una forma o altra d'*isolament*, convençudes de garantir-se'n i fer garantir el món on pertanyen, les coses de què s'ocupen: la *seguretat*. Al capdavant, són molts els que fa temps que adverteixen, en tot cas, d'aquesta curtedat de mires, d'aquesta parcialitat metodològica, considerada, però, en general, dintre els paràmetres «normals» —per a aquells que ni els passa pel cap que les coses podrien ser d'altra manera— efectiva i pràctica. Podríem dir, fins i tot, que una de les característiques, no menors precisament, de l'anomenat «progrés» la representa, justament, aquest acotament (*reforçat*, quasi *blindat*) de qualsevol qüestió.

Isolament i seguretat, a més, gaudeixen —el primer com a motiu desencadenant, però també com a mitjà o recurs, i la segona com a objectiu a assolir— d'una llarga presència en la literatura psicològica més seriosa, particularment aquella dedicada a la comprensió de l'obra d'art, i els lligams d'aquesta amb el dolor causa de la malaltia. N'hi hauria prou d'endinsar-se en algunes pàgines bellíssimes de *professionals* com al seu temps L. Binswanger o, més recentment, E. Borgna. No em resisteixo de citar un extracte d'un petit escrit del psiquiatra suís dedicat a Hugo von Hofmannsthal i, particularment, d'una frase: «Allò que siga l'esperit, només l'oprimit (*Bedrängte*: acosat, assetjat) ho copsa», inclosa, al seu torn, al *Buch der Freunde* de 1929. Per bé que el text que cite a continuació pertanyi a *Der Dichter und diese Zeit*:

... hi ha esperits capaços de viure sota la pressió immensa de tota l'existència amuntegada, tal com és el cas dels poetes... El poeta pateix en totes les coses, i en tant que pateix en elles, les gaudeix. «No ha d'espantar cap pensament sorgit d'ell». «Està tan enamorat del treball artesà del terrissaire o del sabater,

que mai no s'apartaria de la finestra, si no fora perquè, a continuació, també ha de veure el caçador, el pescador o el carnisser». El poeta, doncs, és qui sofreix oprimint per les «coses» i aquell embarcat en una marxa constant que constantment ha de partir. Així doncs, a tot arreu, i enlloc, és casa seva.²

És la «pressió immensa de tota l'existència amuntegada» allò que fa que l'atenció es giri envers l'*isolament*, allò que fa d'ell una sortida possible, per bé que provisional, perseguint sempre certa *seguretat* (estabilitat). Igualment no se'ns escapa que serà sempre amb un cert neguit, que s'allunya de la finestra... Si continuéssim per aquesta senda, ens els trobaríem, com a pols oposats d'un camp en què té lloc la nostra vida, rere tots i cadascun dels nostres comportaments, «normals» o «patològics», dels mecanismes psíquics.

Fixem-nos, amb el fi de provar fins a quin punt som fràgils i el nostre equilibri inestable, en un àmbit almenys: l'avorriment. Amb el llistó ben alt llegat per tota la literatura que ha fet d'ell el sentiment «poètic» *fin du siècle* per excel·lència. Centrem-nos en dos analistes «prosaics»; estèticament, potser, no tan ambiciosos (però enormement oportuns comptant amb allò que ara ens interessa). L'un, E. Borgna, que considera «element constitutiu de l'avorriment la dis-sonància (el des-equilibri) entre l'hegemonia de la racionalitat i l'assecat de les emocions. L'accentuació i l'exasperació (la radicalització) de la racionalitat semblen anar acompanyades per la desertització emocional i per la sostracció dels sentiments, per l'erosió de les regions irracionals de la vida».³

Trenta anys abans, Severino, a *Studi di filosofia de la prassi*, plantejava quelcom de molt semblant en termes que van d'allò pla a la quasi humorada:

Qui posseeix la veritat... és... un home que fa el que tots els altres homes: dorm, es diverteix, treballa. Per això justament, *sovint es cansa de posseir la veritat* i, precisament, és quan passa això que es posa a dormir, a divertir-se, a treballar. És a dir que retorna sovint a la vida prefilosòfica. Que és tant com dir que surt de la veritat... surt de la veritat en tant que pensa en quelcom diferent, o fa de quelcom diferent la seua manera de viure. Té el record d'haver estat en la veritat, té la convicció de poder-hi tornar, però aquell record i aquella convicció no tenen veritat.⁴

En síntesi: la veritat pot resultar avorrida. Enfilat aquest camí, però, ves a saber on ens pot conduir. Ell mateix sembla tenir-ho en compte quan no s'està de dir: «El lector pensarà que la condició que li demano per no

2. Ludwig Binswanger, «Sobre la frase de Hugo von Hofmannsthal...» a *Obras escogidas*, Barcelona: RBA, 2006, p. 569.

3. Eugenio Borgna, *Malinconia*, Milano: Feltrinelli, 2017, p. 133.

4. Emanuele Severino, *Studi di filosofia della prassi*, 3ª edizione, Milano: Adelphi, 1984, p. 56 [Cursiva meua].

semblar ridícul als seus ulls és que també ell es torni ridícul». ⁵ En qualsevol cas, no tenim excusa per no prendre'ns ben seriosament les raons adduïdes per qui, per ell mateix, o pels altres, és considerat ridícul. Ocasions vindran perquè plantejaments més especulatius i ambiciosos tinguin lloc, sense amagar, però, el fil que els uneix a aquest pla, diguem-ne, elemental o bàsic, en el qual ja hem advertit els costos de l'isolament, per exemple, en separar la veritat de la quotidianitat. La qual cosa domestica la primera –la torna in-nòcua i «especialitzada»–, però deixa completament desprotegida la segona. En qualsevol cas, la trajectòria de Severino representa un esforç per detectar la presència i els efectes, igualment intensos en tots els ordres com a recurs/mitjà: l'isolament; com a objectiu: la seguretat; com a estat d'ànim conseqüent: la solitud, tantes vegades acompanyada d'avoriment. La causa, el motiu desencadenant de tot el procés no és altre que el que estava destinat a convertir-se en el principi més característic i debatut del seu pensament: la negació explícita que l'esdevenir disposi de la capacitat de testimoniar la procedència i el retorn de les coses del/al no-res.

La condició humana disposa de moltes raons per enfil·lar aquest camí i, encara més, una de les seues seccions (el pensament occidental, amb Grècia com a bressol) té el mèrit d'haver mirat el fons del pou i haver-ne parlat. De fet, resulta coherent que al prefaci a la segona edició dels *Studi* del 62, un tema –la inevitabilitat de l'isolament– que ve d'abans, de la *Struttura originaria*, conflueixi amb el que havia de ser la gran aportació dels escrits del seixanta, *Ritornare a Parmenide* en cap, però també en *L'essenza del nichilismo* (1972): la victòria definitiva sobre *l'evidència originària* de l'esdevenir, del principi que diu que res del que és pot no ser –*bebiotatè arché* o *principium firmissimum*–, per bé que en la present dotat d'una ambició i uns objectius que les fonts originals –Parmènides i Aristòtil sobretot– mai no havien assolit:

De fet, només perquè l'obertura originària de la veritat no és la totalitat acomplerta i concreta de l'ens, pot irrompre en el cercle de l'aparèixer de la veritat la voluntat d'isolar la terra del destí de la veritat i el testimoni de l'isolament. ⁶

Ni l'isolament, ni el seu testimoni (llenguatge) poden ser evitats. Podem, però, fer per no oblidar-ho. Cosa de la qual ha estat plenament conscient (a diferència del que han fet altres «savieses»: primitives, orientals, mítiques,

5. *Ibidem*, p. 62.

6. *Ibidem*, p. 20. La primera frase és una de les expressions més econòmiques i eficients de l'anomenada contradicció C, que travessa tota l'obra més especulativa de Severino des de la *Struttura* ... fins a les de l'últim i fecundíssim període de les dues primeres dècades del segle.

etc.) allò que diem filosofia i que arranca, justament, del suara esmentat principi, aparentment tautològic i innocu; vàlid per a la lògica i enganyós per a la vida. És gràcies a la *filosofia* latent del pensament d'Occident, inclòs aquell present al món de la vida (*Lebenswelt*) que no podem desentendre'ns de l'isolament i del llenguatge, de les arts i les ciències que ens aporten.

Recordem un altre cop que la interacció entre els termes de què hem parlat, repartida entre un nombre variat de seus, ha estat, potser, el tema més recurrent d'una obra construïda pas a pas durant sis dècades. A *Essenza del nichilismo*, «La terra e l'essenza dell'uomo», ja trobem assercions tan decisives com: «L'arrel de la no veritat és l'isolament de la terra de la veritat, o sigui la fe que la terra sigui la regió de què amb seguretat cal ocupar-se».⁷ Aprofitava, a més, per tal de despullar el taló d'Aquil·les, entre tendències filosòfiques contemporànies, generalment tingudes per indiferents entre si. Per un costat que «Els "llenguatges perfectes" que el neopositivisme ha intentat construir, miren d'expressar de manera perfecta la solitud de la terra. (Tant com els formalismes són la consideració de l'estructura formal d'aquesta solitud)».⁸ Aquesta «solitud» troba una de les seues expressions més acabades, prominents i difoses (encara que personalment dubto que hom n'extragui totes les conseqüències) en la proposició 1.21 del *Tractatus* de Wittgenstein: «Quelcom pot, o no, esdevenir-se i la resta quedar igual», la qual però, estava ja present, amb un sentit encara més sentit inquietant, als *Notebooks*: «Què té a veure amb mi la història? El meu món és el meu primer i únic món», 2-9-1916.⁹ Amb premisses com aquestes, ningú no hauria d'estranyar –i no deixa de ser un exemple que podríem retrobar en el comportament de totes i cadascuna de les matèries– que la majoria d'economistes guardonats i reconeguts, amb alguna excepció puntual, coincideixin en la necessitat d'estructurar el discurs econòmic al marge de les preocupacions ecològiques, sense dubte per tal de salvar les pretensions científiques i segures d'aquell.

Qui diu història diu ensems tota la humanística, per no dir: la manera humanista d'entendre àdhuc les ciències formals i naturals. Amb amics com Wittgenstein, a certa manera d'entendre la filosofia (òbviament amb més ambicions que l'anàlisi interminable del llenguatge) no li calen enemics.

Ara, tampoc hi ha sortida en allò que els hàbits escolars ens presenten com a camí oposat, car «La fenomenologia no testimonia tot allò que apareix, sinó allò que des del principi ha estat isolat del tot que apareix i ha estat posat com el tot que apareix».¹⁰ És a dir, que també passa en aquelles corrents que, no sempre per causa d'elles mateixes, sinó des d'un plantejament

7. Emanuele Severino, *Essenza del nichilismo*, Milano: Adelphi, 1972, p. 210 [Cursiva meva].

8. *Ibidem*, p. 213.

9. Ludwig Wittgenstein, *Notebooks*, Oxford, Blackwell, 1969.

10. Emanuele Severino, *Essenza del nichilismo*, op. cit., p. 214.

certament simple i mediàtic, semblen menys rupturistes amb la tradició i que, com és el cas, vistes superficialment, apel·len al caràcter fundant d'un aparèixer que sembla l'expressió de màxima coherència del sentit comú. Dic «menys rupturista» perquè a *La morte e la terra* sostindrà obertament:

Hom pot dir, d'una banda que després de l'idealisme clàssic i de la fenomenologia, el pensament filosòfic ha perdut de vista el sentit transcendental d'aquest aparèixer (transcendental); per l'altra que la ciència, tot i fonamentar-s'hi, l'ha deixat sempre a l'esquena sense mirar-lo a la cara, ni tan sol quan es proposa ser la «teoria del tot».¹¹

El text continua al·ludint a qüestions familiars al discurs de Severino: l'aliança inevitable entre el domini tecnicocientífic i l'aïllament, «l'arrel essencialment pràctica del pensament matemàtic», l'extensió del fenomen de la *terra isolada* als continguts de l'art i de la religió... El més curiós és que la fenomenologia comparteixi una concepció de l'experiència amb altres normalment considerats rivals inconciliables (almenys des d'una concepció històrica tradicional), com són neopositivistes, analítics, atomistes lògics. Només un cert reconeixement de continuïtat amb la tradició «especulativa» (acompanyada del soroll publicitari) separaria els uns dels altres.

Independentment del grau d'autoconsciència i acceptació que en tinguin, tots tenen un precedent en la decisió platònica de «salvar els fenòmens» que obliga al «parricidi» de Parmènides, que indiscutiblement té un cost. La necessària restitució dels drets inherents a les coses del món, inseparables de la multiplicitat i l'esdevenir. Salvar l'aparèixer que suposa, automàticament i des del principi, una restricció a només *certa* forma d'aparèixer que, més prompte que tard, ha d'afavorir el contingut (coses, fets, esdeveniments, etc.) i fomentar la desatenció pel continent. Aquest darrer el qualificarà d'«aparèixer del que irromp i (que ell mateix) no irromp».¹² Separats (aïllats) l'un de l'altre. Entre els recursos lèxics de Severino, trobem també: aparèixer com a *empíric* i aparèixer com a *horitzó transcendental*. Amb vents que bufen sempre (al llarg de la història del pensament, que és la història d'Occident) a favor de l'augment del pes i la influència del primer en detriment del segon. Fins i tot, m'atreveixo a dir, n'hi haurà més d'un preguntant-se quina necessitat tenim de complicar-nos la vida, quan són tantes les coses i els assumptes que exigeixen una resposta ràpida i tota la nostra perícia.

Amb risc d'incórrer en un tipus o altre de simplificació, podem dir que el primer (*empíric*) és el dominant en la quotidianitat, la ciència i allò que figura com a filosofia al marge de les aportacions dels (millors) idealisme i feno-

11. Emanuele Severino, *La morte e la terra*, Milano: Adelphi, 2011, p. 445.

12. *Ibidem*, p. 443.

menologia. El segon (*transcendental*) ha dominat gran part de la història de la metafísica, continua –per bé que contrastat per tendències oposades, com el concepte d'experiència vigent en la fenomenologia– en els corrents esmentats i, sobretot, no deixa de causar problemes, ni que siguin irreconeixibles per a la majoria no preocupada per allò que deriva del posicionament filosòfic, per bé que la despreocupació no els dispensi de les conseqüències. I no és, d'altra banda, que al llarg de la història de la metafísica (al seu naixement té un gran paper el *parricidi*) no hi hagi més que signes que el moviment afavoria l'un sobre l'altre. Signes que no apuntessin ja la convicció que l'ésser s'exhaureix en l'aparèixer i en aquell aparèixer restringit que és l'aparèixer *actual*. Fenomenologia prematura. En aquest sentit, almenys, malgrat tota la distància, podria subscriure's la famosa tesi de Heidegger que fa de la tècnica «metafísica acomplerta». Als anys seixanta, Severino feia ja afirmacions tan agosarades com contundents: «La metafísica com a tècnica, es proposa la construcció pràctica dels *immutables i dels immortals* que la metafísica com a contemplació no ha pogut fonamentar».¹³

En el seu cas, hi ha, malgrat tot, amb totes les reserves que hom vulgui, certa simpatia per la gosadia de l'intent metafísic: «La metafísica sap que, per tal de pensar la terra com a la regió segura, cal pensar les categories que donen sentit al pensament isolador...» que és tant com dir que, fins i tot amb fracàs inevitable inclòs, la metafísica paga la pena, allò que la mou no és res d'insignificant, ni passa sense deixar rastre. Mentre que la ciència, en un sentit que per força ha d'incomodar els mil i un hereus de Comte que consideren que el positivisme ha esbandit per sempre la metafísica:

...la ciència moderna es proposa, en canvi, investigar la terra sense traspasar-ne els límits; de manera inevitable, però, en afirmar explícitament la seguretat i l'aïllament, pensa (l'aïllament) fent ús d'aquelles categories, el testimoniatge de les quals la metafísica havia esperonat a aventurar-se en les regions insegures.¹⁴

Consegüentment, el tret diferenciador de la ciència, en relació amb la metafísica, rau en l'obstinada negativa a aventurar-se pels camins de la inseguretat. I per *seguretat*, al seu torn, entenem la persuasió que el contingut de l'ésser no va ultra el que apareix. La persuasió que confon real amb actual; mentre actua (decideix) en conseqüència. La inseguretat, per contra, apunta des dels primers clavills de la seguretat. «Com a fe que la terra sigui la regió segura, el llenguatge de la terra isolada dubta també de la seguretat de la terra»,¹⁵ li hem llegit en la

13. Emanuele Severino, *Essenza del nichilismo*, «La terra e l'essenza dell'uomo», Milano: Adelphi, 1972, p. 196.

14. *Ibidem*, p. 230.

15. Emanuele Severino, *La morte e la terra*, *op. cit.*, p. 394.

recta final de la seua obra. De fet, la inseguretat ressona, cada cop més fort, des del mateix punt dolç de la seguretat. O, també, podem dir que la inseguretat és el destí que espera la voluntat obstinada de seguretat. Quan hi ha més raons per estar insegurs –en sentit compartible amb una calma aparent– és quan el saber científicotècnic es capfica a convèncer-nos, primer de l'autosuficiència de la terra per contestar totes les preguntes, per satisfer tots els desitjos, per abastar, amb un mot, l'àmbit enter del que apareix, del «real», «actual»... En segon lloc, convèncer-nos, també, de l'eficiència dels mitjans disposats per eliminar qualsevol vestigi –per imprevisible– d'inseguretat, procedent del contingut que apareix. Un viatge que porta de la inseguretat dominant de la metafísica –que, no obstant això, ha nascut per garantir la seguretat– a la seguretat científicotècnica –que, malgrat tot, mai no acaba de silenciar la veu de la inseguretat.

Assistim a diari, dèiem, al desplaçament de l'aparèixer *transcendental* pel seu rival *empíric*. El segon sembla satisfer l'àmbit de la quotidianitat (prefilosòfic), de la tècnica i de la ciència, en aquest darrer cas mentre l'encontre cara a cara amb qüestions teòriques no es torna inevitable i, aleshores, amb més o menys convicció, de bona o de mala gana, és molt possible que adopti una actitud més flexible i tolerant (per dir-ho així). En qualsevol cas, el factor que unifica el sector majoritari podem definir-lo com de separació entre un i altre aparèixer. O, també: com separació i isolament de les determinacions (coses, fets, vivències...) del seu aparèixer. El resultat és un món autosuficient de coses, sentiments, proïsmes... segurs. Un món segur, en primer lloc, de la prescindibilitat de qualsevol altra instància per poder ser explicat, explotat, manipulat. Segurs, finalment, de la seua actualitat, del caràcter privilegiat d'aquesta enfront de qualsevol vestigi de passat o de futur: «La fe de la terra isolada creu que el present té un contingut “concret” i “real” en relació amb el “pobre” contingut “ideal” del passat».¹⁶

Això es fa particularment palès en àmbits com el de l'economia, del qual autors tan distants com Tocqueville, Foucault o Keynes han denunciat el menyspreu que fa de la història, d'allò accidental, de l'imprevist, per no dir d'allò inèdit –condemnat sempre a la reconducció envers el *recurrent* i *repetitiu*. Fet que inevitablement, sense anar més lluny, posa la història en una situació delicada, àdhuc de manifesta inferioritat. Que és tant com dir que de les tres disposicions clàssiques de l'ànima –*protentio*, *retentio* i *praesentatio*– només la tercera rep la plena confiança per part del transcurs del pensament d'Occident. I la té a un nivell més profund i més indestructible, que qualsevol record de la memòria, que qualsevol projecte de la imaginació –ferits de mort, ciutadans de segona, des de la seua pròpia concepció. Si en el sentit comú d'Occident que abasta la ciència (sense oblidar la seua continuïtat amb la metafísica) i la tècnica, que òbviament exclou notables excepcions com

16. *Ibidem*, p. 289.

Plató o Proust, trobem dificultats per situar l'estatus ontològic del passat, no menors són les conseqüències per a l'existència mateixa del futur. No són poques les pàgines dedicades per part de Severino a la *recurrència* o *repetició* que acaben sempre per imposar-se i, inevitablement, sufoquen la posada en pràctica de quelcom, almenys en certa manera, inèdit. Això últim, que podria, entre altres opcions, posar-se al servei de l'anàlisi, reflexió i, si fa el cas, comprensió de fenòmens com són el pessimisme i fatalisme derivats de la constatació reiterada del fracàs de qualsevol bona intenció en l'àmbit historiològic, constituiria per si sol matèria d'una altra intervenció.

Aquesta seria, d'antuvi, a causa de les dades aportades per les diferents ciències, incloses les humanitats, una proposta més atractiva, més reconeixible per part de la majoria, més identificable com a quelcom al servei d'una sortida pràctica, que no les *etèries* categories i asseveracions de Severino. Encara que l'esperança no trigués a dissipar-se, car hom no pot dir que un dels intents més agosarats, amb totes les seues imperfeccions, sorgits al segle xx, per pensar la recaiguda i el fracàs (el mal), a l'interior de certa racionalitat i no com la seua suspensió, parlo del fet que la *Crítica de la raó dialèctica* de J.P. Sartre hagi estat mínimament debatuda.

En el present cas, a més, privats de l'element actual, pràctic, engrescador, cal reconèixer que per al comú dels mortals i per als hàbits imperants, ens movem entre categories àrides, conceptuals molt més que icònicament captivadores. A banda d'alguns isolaments o separacions esmentats, aprofitaré per dir que la suposada evidència atorgada a la separació, pot, àdhuc, afectar decisivament la mateixa expressió de la identitat, fins a convertir-la en el contrari del que volia ser, és a dir, fins a convertir-la en no identitat, en contradicció. I, per suposat, sense oblidar mai, que si la identitat consentia convertir-se en el seu contrari, era, precisament, en tant que s'aferrava a una seva versió de la qual pretenia excloure el risc, és a dir, excloure el temps. Atès que el que s'esdevenia a l'interior d'aquest resultava implícitament tingut per no-res. És el recurs central de la metafísica: *haver vist* el que esdevenir significa i haver-se immediatament llançat a salvar-ne una (ai las!), només una part. Un doble moviment: de gosadia, seguida de retirada.

Vegem-ho aplicat al cas de la impossibilitat de la resurrecció, que és un dels temes dominants al que és un dels últims grans projectes netament especulatiu de Severino. Avancem, però, que no es tracta de negar la resurrecció en el sentit convencional escatològic. L'objectiu no és la crítica d'una determinada *creença* provenint d'una religió positiva o d'un sentiment indeterminat, sinó el mètode i els criteris sobre el qual aquests s'han fonamentat: l'ajut aportat pel pensament grec; el recurs que suposa pensar l'esdevenir i el múltiple per la intercessió –i gràcies!– a allò únic i a allò etern:

Aquesta impossibilitat (de la resurrecció) té implicacions de gran calat, perquè afecta qualsevol «substrat» tal com l'entenen les savieses d'Orient i d'Oc-

cident, referides a la terra isolada. L'ésser Sòcrates és el «substrat» comú a Sòcrates assegut i Sòcrates dempeus; i en aixecar-se, Sòcrates, esdevé altre de Sòcrates assegut. Precisament per això, Sòcrates és separat de Sòcrates assegut i de Sòcrates dempeus, és a dir, que no és ni l'un ni l'altre, pel mateix motiu pel qual el «substrat» de la voluntat morta i d'aquella altra ressorgida és separada de les altres...

En la terra isolada hom pensa de fet que la identitat que unifica els processos del món és identitat d'allò esdevingut altre de si. Resulta així inevitable que la identitat dels diferents que es realitzen en l'esdevenir, sigui quelcom diferent d'ells i, en entendre-la com el seu predicat comú, sigui quelcom d'impossible i acabe mostrant-se com a tal a l'interior fins i tot de les savieses de la terra isolada, on creix sempre i augmenta la fe en l'especialització i en el «fragment».¹⁷

... «Substrat», «Sòcrates separat de Sòcrates assegut i de Sòcrates dempeus» són allò que la tradició anomenà unes voltes *Eidos*, altres: *ousia*, *essentia*..., i Severino, «immutable», element comú a totes les variacions possibles, el qual, però, és incapaç de garantir que el pas d'una a una altra no signifiqui el pas al no-res de la primera. Si volem un altre terme emblemàtic: «en esdevenir la llenya cendra, la quantitat d'energia en què consisteix la llenya i que es conserva en la "cendra" és l'*hypokheímenon* d'aquest esdevenir».¹⁸

Per això que l'esdevenir d'Occident no pot ser altra cosa que procés de liquidació, espectacle de com tot surt i entra del no-res. I no, òbviament, com Severino proposarà reiteradament, espectacle de com cada ens entra i surt del cercle de l'aparèixer. Això, però, suposaria un cara a cara amb el nucli dur d'aquest pensament, ara i adés acusat de logicista. Ací, per contra, malgrat la fama, la meua intenció era demostrar algunes de ben *pràctiques* conseqüències que se'n deriven en àmbits ben pròxims a les respostes a reptes vitals, en posar a rendir les categories del títol tal com ja hem apuntat en el cas de l'economia. Des de la convicció –també: ben pràctica– que fer altrament és condemnar-les a la fossilització i, de retop, com sempre, al descrèdit de la filosofia per part de qui no la coneix o s'ha limitat a sentir campanes.

Tres conceptes són clau del pensament contemporani en què la crítica de Severino, sense ànim de rebaixar llur importància, reeixí en mostrar els efectes que sobre ells podrien causar l'isolament i la solitud: el treball (Marx), el nihilisme (Nietzsche, Heidegger) i la repressió (Freud). Diré tan sols –amb el compromís de continuar-hi en una ocasió no gaire llunyana– que qualsevol d'ells perd part del seu potencial extraordinari, si són interpretats a la manera d'un universal *separat* de les seves individuacions.¹⁹

17. *Ibidem*, p. 362-363.

18. *Ibidem*, p. 384.

19. Cfr., Emanuele Severino, *Téchne, le radici della violenza*, capítol VI «Il senso della civiltà della tecnica», Milano: Rusconi, 1988, p. 192 i ss.

Nota bibliogràfica

Malgrat haver estat la Universitat de Barcelona pionera de la difusió de Severino a Espanya, des del 1989, gràcies al professor Andrés Sánchez Pascual, la sola traducció d'un dels seus llibres és: *Més enllà del llenguatge*, València, 3i4, 1995. El primer capítol «Violència i salvació», havia vist la llum prèviament a la publicació del organisme KRTU (Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Vicenç Altaió, dir.) *El problema de la realitat – simulacre, frontera, intimitat*, que recollia les intervencions del Congrés celebrat a Girona el desembre del 1994, en el qual també s'inclouïa un text capdavanter de Lluís Martínez «Severino i l'eternitat del ser». Després, hi ha la meua tesi *Tècnica, història i discurs en el pensament d'Emanuele Severino*, Universitat de València, 1995, a la plataforma RODERIC, roderic.uv.es –parcialment publicada amb el títol *Una introducció al pensament d'E. Severino*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2001. El llibre merescué àmplia atenció a l'*Avui* per part de Sergi Dòria i a la revista *Transversal* una ressenya d'Emília Olivé. Anys després, vaig provar de cridar l'atenció en alguns temes del darrer període de l'autor: «Ontologia i intersubjectivitat en l'últim Severino» a *Actes del XXII Congrés de la Societat de Filosofia del País Valencià, interessos filosòfics del present*, Alacant, 2018. A més, l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* (núm. 35, 2024) publica la meua intervenció dintre el cicle «Pensar l'educació filosòficament», que inclou un fragment –per mi decisiu, particularment per tallar debats estèrils com el que enfronta Ciència i Filosofia– intítulat: «Ciència moderna i filosofia moderna», extret dels materials amb què Severino impartia les seves lliçons al *Sacro Cuore* de Milà als anys seixanta i que només molts anys després (2010) han estat publicats amb el títol *Istituzioni di filosofia* (Brescia, Morcellinana).